

УДК 341.121(045)

**СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ТЕОРІЇ «ПОКОЛІНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ»
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**THE MODERN PROBLEMS OF THEORY OF «GENERATIONS OF HUMAN RIGHTS»
IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTERSTATE INTEGRATION**

Шебаніц Д.М.,
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Маріупольського державного університету*

Стаття присвячена дослідженню історико-правових та теоретико-правових аспектів визначення та класифікації «поколінь прав людини» в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції та сприйняття загальноновизнаних правових цінностей. Проаналізовано основні передумови формування «поколінь прав людини» та їх зміст на сучасному етапі. На підставі проведеного аналізу спрогнозовано тенденції подальшого розвитку теорії прав людини та її нормативно-правового забезпечення в рамках національної правової системи.

Ключові слова: права людини, історичні передумови, європейська міждержавна інтеграція, загальнолюдські цінності, правовий статус.

Статья посвящена исследованию историко-правовых и теоретико-правовых аспектов определения и классификации «поколений прав человека» в современных условиях европейской межгосударственной интеграции и восприятия общепризнанных правовых ценностей. Проанализированы основные предпосылки формирования «поколений прав человека» и их содержание на современном этапе. На основании проведенного анализа спрогнозированы тенденции дальнейшего развития теории прав человека и ее нормативно-правового обеспечения в рамках национальной правовой системы.

Ключевые слова: права человека, исторические предпосылки, европейская межгосударственная интеграция, общечеловеческие ценности, правовой статус.

The article investigates the historical, legal and theoretical and legal aspects of the definition and classification of “generations of human rights” in the current context of European integration and the perception of interstate universally recognized legal values. Analyzes the main preconditions of “generations of human rights” and their contents at the present stage. Based on the analysis predicted trends of further development of the theory of human rights and legal support in the national legal system.

Key words: human rights, the historical background, the European interstate integration, universal values, legal status.

Людина вже в самий момент своєї появи визнає природне право на захист природжених прав, що впливають із самої якості людини як особистості
І.О. Покровський

Постановка проблеми. Унаслідок особливостей історичного розвитку інституту «права людини» різні категорії прав виникали не одночасно, а з’являлися послідовно. Тому в науковій літературі вони були систематизовані в теорію «трьох поколінь прав людини». Спочатку сформувався перше покоління – покоління природних прав людини; потім друге покоління – покоління гарантій у певних сферах життєдіяльності людини. Під час розвитку та збагачення першого та другого покоління виникло третє – покоління колективних прав (національних меншин, іноземних громадян, жінок, дітей, інвалідів).

Проте світ стає іншим, створює все нові й нові покоління людей, тому доктрина прав людини потребує постійного вдосконалення. Актуальність вивчення проблеми появи та мінливості нових поколінь прав людини полягає в необхідності систематизації останніх, їх гарантованості, забезпечення та правової реалізації; вдосконалення правового регулювання нових прав. Отже, потрібно досліджувати з теоретико-правових та історико-правових позицій діалектично обумовлений процес появи нових «поколінь прав людини», причини, які зумовили їх виникнення, що набуває особливого значення в сучасних умовах універсальної правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції України.

Стан дослідження. Проблематика теоретичного визначення «поколінь прав людини» досить ретельно висвітлена в наукових працях С. Алексєєва, Р. Алексі, М. Антонович, В. Головченко, О. Дзери, О. Йоффе, Р. Кравченко, Є. Крашенинникова, М. Лаврик, В. Орленко, С. Погребняк, Й. Покровського, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Стефанчук та інших вітчизняних та зарубіжних учених-правознавців.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній аналіз теорій «поколінь прав людини» в сучасних умовах європейської міждержавної інтеграції, що передбачає значний вплив універсальних правових цінностей та стандартів на зміст та сутність національних правових систем. Саме у вирішенні цього важливого наукового завдання полягає теоретичне та практично-прикладне значення цього теоретико-правового дослідження в сучасних інтеграційних умовах державного та правового розвитку.

Мета статті – простежити особливості та спрогнозувати подальші тенденції розвитку нових поколінь прав людини в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що перше покоління прав людини – це особисті (гро-

мадянські) і політичні права. Поява цих прав обумовлена процесом виникнення буржуазних революцій у Європі та боротьби за незалежність у США [1]. До них належать право на життя, свободу та безпеку особи, право громадянина на свободу думки, совісті та релігії, право на участь у здійсненні державних справ, на рівність перед законом, право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом, виборче право, право на свободу слова, друку та багато інших.

Зазначені права є невідчужуваними від людини, вони виражають незалежність особистості від державної влади. Держава зобов’язана утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами. Тобто всі люди є рівними та вільними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є непорушними та не можуть бути скасовані [2, с. 21].

З огляду на це можна сказати, що держава взагалі не має ніякого відношення до природних прав людини. Проте чи зовсім держава та людина не пов’язані між собою у світлі «першого покоління прав людини»?

Відповідно до Конституції України права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. На протривагу цьому положенню держава у свою чергу визнає людину, її життя, недоторканність, честь і гідність найвищою соціальною цінністю. За допомогою окремих механізмів права держава забезпечує кожній особі рівні можливості в користуванні суб’єктивними правами. І. Шевельов сказав: «Права людини й інтереси держави не завжди збігаються, але прагнення їх поєднати – шлях до демократії».

Права першого покоління – це права, що захищають свободу людини від необґрунтованого втручання держави. Однак свобода людини може мати необмежені кордони, людина може зловживати нею. Якщо всі люди є рівними та не потребують допомоги держави, то під час виникнення різного роду конфліктів кожна зі сторін буде наполягати на своїх правах, що робить неможливим прийняття справедливого рішення. Тому свобода людини повинна бути обмежена правовими рамками. Такі рамки повинна встановлювати держава, яка буде регулювати межі реалізації прав людини та виконувати функцію розв’язання спорів.

Право на життя, право на повагу до гідності людини, право на свободу та особисту недоторканність закріплені в Конституції України як вищі соціальні цінності, які належать людині. Вони є первинними та займають центральне місце в Основному Законі, державі та в суспільстві взагалі. Зазначені права повинні бути закріплені нормативно, адже тільки за наявності закріплення у відповідних правових нормах

ми можемо говорити про юридичну підставу встановлення кореспондуючого обов'язку не порушувати ці права. В іншому разі, коли право на життя, на свободу та особисту недоторканність, право на безпеку визнаватимуть лише природними правами, без їх подальшої юридичної об'єктивізації, вони будуть черговими декларативними правами, які внаслідок відсутності гарантій їх реалізації та охорони не зможуть бути повною мірою забезпечені силою державного примусу.

Держава є формою організації політичного життя суспільства, спрямовує й організовує за допомогою правових норм спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. Громадяни у свою чергу мають політичні права на управління справами держави та суспільства, якими їх наділяє Конституція України. Відмінною рисою політичних прав є те, що багато з них належать не просто людям, а виключно громадянам конкретної держави.

Якщо права першого покоління – це передусім природні права, то права другого покоління із цієї точки зору можуть розглядатися як розширення та розвиток вихідної ідеї природних прав людини.

Друге покоління прав людини сформувалося у зв'язку зі змінами в економічній сфері окремих розвинених країн. Тому виникли соціально-економічні та культурні права людини, а саме: право на працю, на відпочинок, на освіту, на достатній рівень життя, на соціальне забезпечення та медичну допомогу, захист материнства й дитинства та інші. Це так звані позитивні права, для реалізації яких необхідна організація, планування та інші форми діяльності держави із забезпечення цих прав. Держава в особі своїх законодавчих органів приймає відповідні закони, програми, а її виконавчі органи зобов'язані виконувати ці норми на практиці для забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Законодавство України, зокрема Конституція України, закріплює широкий перелік економічних, соціальних та культурних прав: право на працю (стаття 43), право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (стаття 44), право на відпочинок (стаття 45), право на соціальний захист (стаття 46), право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49), право на освіту (стаття 53) та інші [2]. Так, вона закріплює їх на папері (у законах, підзаконних нормативно-правових актах, програмах), але в сучасних умовах наша держава не в змозі реалізувати ці права людини.

Визнання третього покоління прав людини обумовлено розвитком перших двох поколінь прав людини та суспільства загалом. Це покоління прав людини називається колективним чи солідарним. Тобто це не виокремлення нових прав людини, а реалізація особистих, політичних, соціальних, економічних та культурних прав сумісно, окремими групами.

На підставі розвитку національно-визвольного руху країн, а також загострення глобальних світових проблем сформувався термін «права народів», до яких входять такі права, як право на мир, безпеку,

право на самовизначення народів, на здорове навколишнє природне середовище, право на роззброєння та інші.

Кожен представник окремого народу, тобто представник населення, що живе на цій території, має можливість висловити свою волю. Водночас реалізація колективних прав не повинна обмежувати права і свободи окремої особи. Права націй, права народів, права окремих соціальних груп не можуть мати привілеїв над правами окремих індивідів.

У цей період виникло ще одне питання, яке стосувалось охорони найбільш незахищених верств населення. Кожна людина належить до якоїсь певної групи людей і реалізовує відповідні права спільно з іншими членами групи. Йдеться про ті права особи, які не пов'язані з її особистим статусом, а диктуються належністю до якоїсь спільності. Їх права створюють сукупну цінність для всіх членів групи, тому що благами подібного типу всі члени групи можуть користуватися тільки спільно.

До таких груп належать жінки, діти, пенсіонери, інваліди, біженці, представники расових та національних меншин. Вони використовують права в галузі свободи від дискримінації за статевим, расовим, національним або віковим принципом. У зв'язку із цим може виникнути твердження, адже всі, хто входить до відповідної групи, є окремими індивідами та самостійно можуть реалізовувати свої права. Так, можна було б сказати про перше чи друге покоління прав людини, але не про третє. Носіями таких прав є особи, але лише тому, що вони належать до певних соціальних груп.

Права третього покоління покликані подолати автономію окремих індивідів, що конкурують між собою, і забезпечити соціальну солідарність, що дозволить людям повністю розкрити свій потенціал за допомогою спільної участі в соціальному житті різних співтовариств, до яких вони належать.

Розглянувши теорію трьох основних, загально-визнаних «поколінь прав людини», ми виявили певні аспекти їх становлення та розвитку. Проте багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Людина постійно змінює світ навколо, вдосконалює створене раніше, пристосовує для свого існування. Для цього їй потрібен новий комплекс прав. У зв'язку із цим у юридичній науці вже виявили так зване четверте покоління прав людини.

Поява четвертого покоління прав людини пов'язано з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, розвитком комп'ютерних технологій, з проведенням певних досліджень у науці, медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері.

Усе це відбувається за допомогою інтеграційних процесів – процесу взаємозближення, поєднання й утворення взаємозв'язків. Основу інтеграції заклали вищий етап розвитку науково-технічної революції, становлення та зміцнення прав людини як державного й суспільного пріоритету.

Загально-визнано, що під впливом інтеграції відбувається зближення національних правових систем та їх інститутів. Основним підґрунтям такого про-

цесу виступають загальнолюдські правові цінності – ідеї прав людини, верховенства права, демократії та інші, що набувають більшого визнання у світі [3].

На сучасному етапі розвитку інтеграція має «європейські стандарти». Тому до четвертого покоління прав людини належать такі права: право на евтаназію, на зміну статті, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування. Україна як незалежна, демократична та європейська країна повинна звертати увагу на всі міжнародно-правові норми, які стосуються цих галузей, та закріпити права у своєму законодавстві з вимогою, що їх буде підтримувати більшість від уряду та населення.

Розглядаючи всі вищеперелічені права, потрібно звернути увагу на їх морально-етичну та релігійну складову. Релігія та мораль – це давні й надзвичайно усталені форми людської духовності. Вони існують протягом усієї історії світової цивілізації. І хоча всі країни керуються тільки нормами права, зокрема національним законодавством (законами, підзаконними нормативно-правовими актами), морально-етична та релігійна стадія є первинною для розвитку всіх існуючих прав людини.

Сучасний розвиток науки й техніки вступає в серйозне протиріччя з догмами релігії. Суспільство не завжди приймало основні положення релігійних концепцій. Проте є окремі стійкі традиції, які склалися століттями та міцно ввійшли в побут людей. З точки зору загальної системи цінностей право повинно відповідати вимогам моралі.

Розглянемо також права людини «четвертого покоління», що є найбільш критикованими на сучасному етапі суспільного та правового розвитку людства. Такими правами, зокрема, є право на евтаназію та право на клонування.

Що є найголовнішим у людини, окрім її життя? Людське життя є неповторним та одночасно звичайним, радісним та сумним, сповненим глибоких переживань. У зв'язку із цим виникають такі питання: чи потрібно визнавати на законодавчому рівні право людини на евтаназію, чи можемо ми надати їй «путьку в життя».

Нагадаємо, що евтаназія – це практика припинення або скорочення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, з метою їх припинення [4]. Отже, тільки лікар і лише за рішенням окремої хворої людини може провести процедуру евтаназії.

Беручи до уваги інтеграційні процеси, можна сказати, що евтаназія не набула поки що загального розповсюдження. Люксембург, Голландія, Бельгія та штат Орегон (США) стали країнами, які узаконили процедуру евтаназії.

Наприклад, у Голландії було прийнято Закон «Критерії застосування евтаназії та надання допомоги в разі добровільного позбавлення життя». Цими критеріями є такі:

– лікар повинен бути переконаним (тобто в разі юридичного переслідування зуміти довести), що його пацієнт прийняв рішення про свою евтаназію добровільно й обдуманно;

– лікар повинен бути переконаним, що це той випадок, коли хвороба пацієнта невиліковна, а фізичні страждання від неї стали нестерпними, і вже вичерпані всі засоби для позбавлення пацієнта від таких страждань;

– пацієнт повинен бути проінформованим про свій стан на цей момент і про прогнози щодо тривалості його життя;

– з таким висновком повинен погодитися ще один лікар, який працює незалежно від лікуючого лікаря і теж знає цього пацієнта;

– евтаназія може бути проведена тільки лікарем і лише медичними засобами [5].

Отже, ключовою фігурою в цій процедурі виступає лікар, навіть не пацієнт, який згідно із цим законом більш-менш повинен сам прийняти рішення про те, щоб померти добровільно.

Тому на підставі такої соціальної конфронтації (поділу людей у суспільстві на групи «за» та «проти») виявлено як переваги, так і негативні аспекти клонування людини.

По-перше, виникає проблема релігії та моралі. Релігійними канонами встановлено, що людина – це результат божого промислу. Шляхом клонування людство посягає на повноваження Бога. Кожна людина у своєму вияві є індивідуальною, не схожою на інших людей. Вона має власний генетичний код та має право вільно ним розпоряджатись та контролювати його [6].

По-друге, виникає проблема визнання такого права та закріплення його в міжнародних актах всесвітніх міжнародних організацій та у внутрішніх законодавствах окремих держав. Слід наголосити, що більшість європейських держав не тільки не закріпили в законах, постановах, статутних документах міжнародних організацій право на клонування, а навіть на законодавчому рівні заборонили поширення такого права.

Найбільшим противником процесу клонування людини виступає церква. Наприклад, Ватикан не раз наголошував на цілковитій неможливості втручання в акт божественного творіння. Папа Римський прийняв 7 нових смертних гріхів, серед яких є «маніпуляції на генному рівні».

У розвинених країнах, зокрема США, Німеччині, Франції, Іспанії, Данії, діє заборона на державне фінансування досліджень у цій сфері.

Не відстає від європейських держав й Україна. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14 грудня 2004 року № 2231-IV. Мета прийнятого закону полягала в тому, щоб заборонити репродуктивне клонування людини, виходячи з принципів поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав і свобод людини та враховуючи недостатню дослідженість біологічних та соціальних наслідків клонування людини [7].

У правовому аспекті клонування людини поки що залишається під заборону. Якщо все ж суспільство «прийме» клонування, то це затребує прийняття нових нормативно-правових актів, створення нового

законодавчого регулювання для запобігання зловживань [8].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що ніщо не стоїть на місці, ніщо не зупиняється, а навпаки, розвивається та вдосконалюється. Це ж стосується й інституту прав людини. Становлення теорії «поколінь прав людини» пов'язано з відповідними історичними передумовами становлення права, розвитком самої людини. Категорії прав людини всіх поколінь є взаємозалежними одна від одної. А тому одні права громадян виходять з інших прав. Так, колективні права, які належать до третього покоління, знайшли свій вияв

тільки завдяки особистим, політичним, економічним та соціальним правам окремої особи. Четверте покоління прав людини набуло свого розширення лише завдяки розвитку науки, медицини та біології.

Завжди досить складно прогнозувати майбутнє та шляхи розв'язання основних проблем, що стоять перед суспільством. Очевидно, що корпус прав, які потребують захисту в сучасних інтеграційних умовах, неминуче буде розширюватися. Тому, як вбачається, у найближчому майбутньому будуть виникати й п'яте, шосте, сьоме покоління прав людини, а з ними й певні протиріччя, які будуть вирішуватися як на суспільному рівні, так і на законодавчому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун // К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/1867010843034/pravo/teoriya_pokolin_prav_lyudini.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Шматко Н. «Вступ до теорії правових систем» / Н. Шматко // Юридична газета. – 2009. – № 21. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/675/>.
4. Грищенко О. Проблема клонування: суспільний та правовий аспект / О. Грищенко // Юридичний журнал. – 2005. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1976>.
5. Мартинюк-Гресь С. Евтаназія: «за» чи «проти»? / С. Мартинюк-Гресь // Всеукраїнський загальнополітичний освітняський тижневик. – 2008. – № 47. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/299/4230.html>.
6. Аврамова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова // Право України. – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-212.html>.
7. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14 грудня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 5. – Ст. 111.
8. Вир С. Клонирование человека: аргументы в защиту / С. Вир [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://planeta.moy.su/blog/stiven_vir_klonirovanie_cheloveka_argumenty_v_zashhitu/2012-11-11-34772.